

بررسی مبانی فکری راهبرد دفاعی از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

مجتبی صباحی^۱، داود محمدی^۲، احسان جعفری^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲

چکیده:

با پیروزی انقلاب اسلامی و روشن شدن سیاست‌ها و اصول کلی انقلاب برای جهانیان، دشمنان خارجی و داخلی بیش‌ازپیش خود را برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران آماده کردند. آن‌ها همواره سعی نمودند با برنامه‌ریزی و اقدام در ابعاد نرم و سخت، انقلاب اسلامی را به تغییر رفتار و دست کشیدن از اصول اساسی انقلاب وادار سازند. از این رو تقویت راهبردهای دفاعی و ارتقا سطح قدرت ملی یکی از الزامات تداوم و بقا در جهان است. مهم‌ترین مؤلفه قدرت در تأمین امنیت و حفاظت از منافع ملی، به دلیل نقش آن در بازدارندگی و مقابله با تهدیدات، توان دفاعی است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان ولی فقیه و فرمانده کل قوا نقش اصلی در تدوین و تبیین اصول و راهبردهای دفاعی کشور به‌عهده دارند. از این رو پاسخ به این پرسش که راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی از نظر ایشان چیست؟ می‌تواند به خواننده در درک مبانی دفاعی جمهوری اسلامی ایران کمک کند. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی به‌دنبال تبیین راهبرد دفاعی نظام جمهوری اسلامی از نظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، در سه حوزه راهبردی دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید است که این مبانی از آیات قرآن، سیره معصومین (ع) و راه اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) استخراج شده است. قدرت دفاعی تنها ظرفیتی برای صیانت از تمامیت ارضی در برابر تهدید سخت دشمن نیست، بلکه باید از منابع قدرت‌زای دیگر در مجموعه مؤلفه‌های قدرت فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی، سیاسی و اجتماعی صیانت کند. تحقق این مهم، مستلزم بهره‌گیری از مبانی فکری دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در راهبرد دفاع هوشمند است. بر این اساس لازم است منابع، ابزارها، ساختارها، محیط‌های پیگیری و نوع کشش‌ها در قالب الگوی دفاع هوشمند سازمان یابد که متناسب با سرعت تغییرات محیط امنیتی پاسخگوی نیازمندی‌های متغییر نیروهای مسلح باشد.

واژگان اصلی: راهبرد دفاعی، دفاع هوشمند، دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی، تهدید در برابر تهدید.

۱. کارشناسی ارشد علوم سیاسی گرایش اندیشه سیاسی در اسلام دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول) dado139344@gmail.com

۲. دکتری مدیریت راهبردی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

مقدمه

مکاتب سرزمین‌های اسلامی هیچ‌گاه از خطر هجوم دشمن در امان نبوده و از زمانی که اقتدار اسلام و مسلمین در عرصه جهانی نمودار گشته، مسلمانان همواره در معرض تهاجم بوده‌اند، امروز نیز یکی از مقاطع حساس تاریخ اسلام به شمار می‌رود، از این جهت که دشمنان اسلام از بیم گسترش نفوذ و اقتدار مسلمین در عرصه بین‌المللی به صورت علنی تر مسلمانان را از هر مرام و مکتبی تهدید کرده و به دنبال سیطره بر بلاد اسلامی و چپاول منابع و ثروت‌های آنان برآمده‌اند. فلسطین، افغانستان و عراق نمونه‌های بارزی از این هجوم در دوران ماست. مستکبران جهان از بیداری اسلامی و تسلط ملت‌های مسلمان بر سرنوشت خود بیمناک‌اند و از اتحاد و یکپارچگی آنان به شدت در هراسند و مصمم‌اند تا به هر قیمتی مانع ظهور دوباره تمدن اسلامی شوند. شرایط جدید جهانی ایجاب می‌کند که مسلمانان به‌ویژه نسل جوان بیش‌ازپیش با ظرفیت‌های فراوانی که در مکتب و فرهنگ دینی آنان وجود دارد و نیز با پیشینه پرافتخار خود آشنا شوند و از عزت، شرافت و استقلال خود دفاع کنند.

در نظام جمهوری اسلامی ایران مقام معظم رهبری به‌عنوان فرمانده کل قوا نقشی برجسته در تدوین اصول و راهبردهای دفاعی کشور دارد. از این‌رو معرفت به اندیشه‌ها و راهبردهای دفاعی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص دفاع ما را در درک مبانی دفاعی جمهوری اسلامی ایران هدایت می‌نماید. بر این اساس هدف از این تحقیق عبارت است از: شناخت راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر اساس اندیشه‌ها، تدابیر و رهنمودهای حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

در میان مباحث متنوعی که در این عرصه قابل توجه است، بحث «دفاع از سرزمین‌های اسلامی» جایگاه ویژه‌ای دارد. هرچند وجوب آن از مسائل ضروری اسلام است و جای هیچ‌گونه تردیدی در آن نیست، اما آشنایی با اهمیت و ارزش دفاع، از یک‌سو، احکام و مسائل آن از سوی دیگر، همچنین کارنامه مسلمانان در این زمینه در شرایط کنونی حائز اهمیت است. توان دفاعی یکی از ابزارها و سازوکارهای کشورداری است که از قرون گذشته مورد توجه حکومت‌ها و صاحب‌نظران بوده و در عصر حاضر نیز که توان دفاعی با دیدگاه‌های مختلفی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد همچنان بااهمیتی بیشتر مفهوم خود را حفظ و در ابعاد گوناگون تقویت کرده است؛ به‌گونه‌ای که به دلیل نقشی که در ایجاد بازدارندگی از تهدید و مقابله با آن برای کشورها دارد به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه قدرت در تأمین و حفاظت از منافع امنیت ملی، به شمار می‌رود. بر این اساس محقق در این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران از نظر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟

فرضیه تحقیق عبارت است از؛ راهبردهای دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید از مبانی فکری راهبرد دفاعی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشند. در این تحقیق، «راهبرد دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) متغیر مستقل و راهبرد دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) متغیر وابسته می‌باشد.

بیان مفاهیم

راهبرد: استراتژی مشتق از کلمه یونانی استراتوگوس به معنی فرمانده لشکری و کشوری است. فنونی که یونانیان و رومیان برای پیروزی در جنگ بکار می‌بردند در حقیقت نوعی حيله نظامی بود که استراتژی نامیده می‌شد. به همین علت قدیمی‌ترین تعریفی که از واژه استراتژی می‌توان اشاره کرد این است که استراتژی عبارت است از «هنر فرماندهان در زمینه تدابیر و حيله‌های نظامی و فرماندهی جنگ». تعریف دیگری از راهبرد عبارت است از «هنر و علم توسعه و به‌کارگیری نیروهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت در صلح و جنگ به‌منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست ملی به‌قصد افزایش و نتایج مطلوب برای پیروزی و تقلیل احتمال شکست» (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۵۸).

راهبرد دفاعی: علم و هنر بکارگیری قدرت نظامی تحت هر شرایطی توأم با سایر عناصر قدرت ملی برای نیل به هدف‌های امنیت ملی با ایجاد ارتباط اصولی میان منابع، تدابیر و نتایج موردنظر (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۶۳).

تدابیر راهبردی: داوری درباره چگونگی دستیابی به یک هدف یا انجام یک مأموریت خاص با توجه به واقعیات، مفروضات و نظریه‌های مربوط به مسئله (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۶۵).

دکترین دفاعی امنیتی: مجموعه‌ای از نظرات و اندیشه‌ها که زیربنای فکری دولتمردان هر کشوری را در امور دفاعی و امنیتی تشکیل می‌دهد، لیکن جنبه قانونی ندارد. این اندیشه‌ها به‌صورت تئوری و تجسم فکری و ذهنی با توجه به شرایط ژئوپلیتیکی کشور و محیط ملی و بین‌المللی به‌عنوان اصولی بنیادین، مسئولین سیاسی و نظامی کشور را در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری و اجرا هدایت می‌نماید (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۶۸).

خط‌مشی: خط‌مشی که به آن نیز سیاست گفته می‌شود. عبارت است از راهنمایی‌های کلی در تصمیم‌گیری برای انجام فعالیت‌ها در جهت اهداف سازمان. دکترین دفاعی امنیتی تعیین‌کننده سیاست‌های دفاعی و تدابیر استراتژیک نظامی و گزینش سامانه‌های مختلف پرسنلی، تسلیحاتی،

ارتباطی، لجستیکی و طرح‌های گسترش نیروهای مسلح بوده و روش‌های مقتضی و مناسب را با توجه به شرایط محیطی برای اتخاذ تدابیر کلی دفاعی و امنیتی در ابعاد داخلی و خارجی در زمان صلح یا جنگ توصیه کرده و سیاست‌گذاران را هدایت می‌نماید. (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۸۳).

اهداف ملی: منظور و مقصود نهایی یک ملت که منافع ملی را تحقق می‌بخشد و سیاست‌های کلی (ملی) کشور و قابلیت‌های ملی برای انجام آن‌ها طراحی و اجرا می‌گردند. اهداف ملی عبارت‌اند از بیان قطعی شرایطی که باید با مؤلفه‌های قدرت ملی در پایان یک دوره نسبتاً کوتاه (مطابق خواست مقامات سیاسی) حاصل شود. از آنجاکه آرمان ملی به‌سادگی و در کوتاه‌مدت قابل حصول نمی‌باشد، اهداف سیاسی (ملی) تعیین می‌شوند تا به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم به تحقق آرمان‌های ملی کمک کنند. اهداف ملی تأثیر عمیقی بر راهبردهای دفاعی و ملی دارند (صادقی موحد، ۱۳۹۵: ۱۸۷).

پیشینه تحقیق

برخی از مقالات و پایان‌نامه‌های منتشر شده در زمینه موضوع تحقیق به شرح زیر است؛

جدول ۱- پیشینه تحقیق

عنوان	نویسنده، محل نشر	روش تحقیق	نتیجه
مقاله؛ چیستی و چرایی دفاع هوشمند در اندیشه‌های حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	سید اصغر جعفری - استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه صنعتی مالک اشتر	شیوه توصیفی - تحلیلی	در پژوهش انجام شده توسط نگارنده این متن راهبردهای دفاع هوشمندانه "دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید" معرفی شده است. نگارنده تلاش نموده تا در پژوهش ارائه شده علاوه بر نگاه نرم که در بخش دشمن‌شناسی طرح شده به راهبردهای دفاع سخت در قالب آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید بر اساس دیدگاه‌ها و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پردازد که نگاه سخت به این مقوله افزونه‌ای نسبت به تحقیق انجام شده صدرالاشاره است.
کالبدشکافی مفهوم	رحمان لطفی مرز	شیوه توصیفی	در این اثر با بررسی تفکرات و اندیشه‌های

<p>دفاع هوشمند و مؤلفه‌های آن در آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)</p>	<p>ناکی، ناصر حکمت نژاد، ابوالقاسم بابا تبار. دانشگاه مالک اشتر تهران.</p>	<p>- تحلیلی</p>	<p>حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به این نتیجه رسیده‌اند که مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی چون اتخاذ راهبرد دفاعی ترکیبی، هوشیاری و بصیرت نسبت به محیط، خودشناسی و درک اهداف و ظرفیت‌های خود، مسیریابی، سرعت واکنش بالا، انعطاف‌پذیری و تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها، تعامل سازنده و مؤثر با جهان، افزایش توانمندی‌های علمی فناوری و توسعه درون‌زا، دیپلماسی فعال و کارآمد در فضای مجازی و رسانه‌ای و اقتصاد مقاومتی به عنوان مؤلفه‌ها و شاخص‌های دفاع هوشمند در آراء و مبانی فکری مقام معظم رهبری شناسایی و مطرح شده است.</p>
<p>خاستگاه نظری دفاع هوشمند در اندیشه‌های دفاعی حضرت مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)</p>	<p>محمود عسگری: محقق مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی</p>	<p>شیوه توصیفی - تحلیلی</p>	<p>در این اثر دفاع هوشمند به معنی هوشمندی در استفاده به‌موقع و به‌اندازه از تمامی ابزار و سازوکارهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دفاعی است. در دفاع هوشمند، مردم نیز هم‌سطح نیروهای مسلح عهده‌دار انجام وظایف دفاعی هستند. یافته دیگر این نوشتار آن است که در دفاع هوشمند باید مشخص شود در کجا و به چه میزان قدرت سخت و یا قدرت نرم و یا ترکیبی از آن‌ها موردنیاز است. به عبارتی مدیریت بهینه امکانات و داشته‌ها در راستای ارتقای اثربخشی و کارایی، از جمله اهداف اصلی استفاده از دفاع هوشمند است.</p>
<p>دفاع هوشمند و</p>	<p>حسن درویشانی -</p>	<p>شیوه توصیفی</p>	<p>در این پژوهش پژوهشگر تنها از بعد</p>

<p>معنوی یا همان دیدگاه نرم به مقوله دفاع هوشمند از نظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) پرداخته است.</p>	<p>- تحلیلی</p>	<p>پژوهشگر علوم دفاعی</p>	<p>قدرت معنوی در اندیشه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)</p>
<p>نگارندگان اثر در تبیین دفاع هوشمند تنها بر دشمن‌شناسی تکیه کرده و از تقسیم‌بندی بیشتر اجتناب ورزیده‌اند یعنی صرفاً دیدگاه نرم را مد نظر قرار داده‌اند حال آن‌که اثر نگارش شده توسط نگارنده این متن ضمن افزودن دو دسته کلی دیگر تحت عنوان آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید کوشیده‌ست علاوه بر نگاه نرم که در بخش دشمن‌شناسی طرح شده به راهبردهای دفاع سخت در قالب آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید بر اساس دیدگاه‌ها و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پردازد.</p>	<p>شیوه توصیفی - تحلیلی</p>	<p>علی علی دادی، مسعود موحدی، رضا مقیسه، رضا کشاورز. دانشگاه جامع امام حسین (ع).</p>	<p>دیدهبانی و رصد محیطی راهبردی از نظر حضرت آیت ...خامنه‌ای (مدظله‌العالی) دفاع هوشمند و قدرت معنوی</p>
<p>این پژوهش درصدد آن است تا با به‌کارگیری، مفاهیم قدرت، جنگ و دفاع هوشمند و... را در ادبیات نظامی و سیاسی دنیا مرور و همچنین به تحلیل تطبیقی بیانات مقام معظم رهبری در زمینه مقوله‌های دفاعی پردازد و ضرورت دفاع هوشمند از منظر پدافند غیرعامل را تبیین نماید. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که مبانی اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) رابطه تنگاتنگ و مستقیمی با اصول و مبانی پدافند غیرعامل دارد.</p>	<p>- تحلیلی- توصیفی</p>	<p>محمد حسن عطایی، ابوالفضل مجیدی، علی قنبری نسب، رضا حسینی و علی اکبر ستاره</p>	<p>تبیین دفاع هوشمند در اندیشه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از منظر دفاع غیرعامل</p>

بر خلاف آثار اشاره شده اثر نگارش شده توسط نگارنده این متن علاوه بر نگاه نرم که در بخش دشمن‌شناسی طرح شده به راهبردهای دفاع سخت در قالب آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید بر

اساس دیدگاه‌ها و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پرداخته که نگاه سخت به این مقوله افزونه‌ای نسبت به تحقیق انجام شده صدرالاشاره است. راجع به تفاوت دیدگاه نویسندگان فوق با دیدگاه مؤلف این اثر باید به این مورد اشاره شود که این مجموعه نویسندگان دفاع هوشمند را از منظر دفاع غیر عامل مورد بررسی قرار داده‌اند حال آن‌که نگرش نویسنده این اثر مبتنی بر دفاع عامل بر اساس اندیشه و تفکرات دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بوده است.

ادبیات نظری

پویایی و هوشمندی تهدیدات از یک سو و همچنین وضعیت ژئوپلیتیک و تهدیدزایی محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران به دلیل همسایگی با پانزده همسایه عینی و یک همسایه مجازی (ارتش آمریکا) از سوی دیگر، ایجاب می‌نماید که سیاست دفاعی کشور تقویت و بهبود یابد تا بتواند واکنش مناسب، منعطف و منطبق بر وضعیت کنونی و موقعیت فرا منطقه‌ای، از خود نشان دهد. این موضوع ضرورت دگرگونی در نظام سیاست سازی دفاعی و ایجاد قابلیت‌ها، آموزش‌ها و راه‌کارهای مناسب برای جنگ احتمالی آینده را به موضوعی اساسی برای تصمیم‌گیران دفاعی کشور تبدیل کرده است. از جمله راهبردهای نوینی که در این راستا می‌تواند کارآمد و رهگشا باشد راهبرد دفاع هوشمند هست. به‌منظور درک فهم راهبرد دفاع هوشمند با مفاهیم اولیه‌ای همچون جنگ هوشمند، جنگ نرم و جنگ سخت و موارد لازم دیگر خواهیم پرداخت (عطایی، ۱۳۹۳: ۳۴۳).

جنگ نرم: تمام اقدام‌هایی را که موجب شود تا هدف‌ها، ارزش‌های حیاتی و اصلیل یک نظام سیاسی و امنیت ملی کشور از لحاظ فرهنگی به خطر افتد یا موجب ایجاد تغییر و تحول اساسی در باور و ارزش‌های نظام (استحاله فرهنگی) شود جنگ نرم نام دارد. جنگ نرم همان براندازی خزننده و خاموش است، تغییرات ناشی از جنگ نرم ماهوی، آرام تدریجی است. این جنگ همراه با آرامش و خالی از روش‌های فیزیکی و به شکل‌های قانونی و با استفاده از ابزارهای تبلیغات، رسانه، اجزا، صنفی و قشری اعمال می‌شود (عسگری، ۱۳۹۳: ۸۶).

به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان قوی‌ترین کشورها همواره قوی‌ترین باقی نخواهند ماند، مگر آنکه قدرت خود را به‌حق تبدیل نمایند. ترجمان این گفته، تبدیل جنگ سخت به جنگ نرم است بنابراین توجه به جنگ نرم اجتناب‌ناپذیر است.

جوزف نای ضمنی اذعان می‌دارد که نهادهای جامعه مدنی مانند سازمان‌های مردم‌نهاد، دانشگاه‌ها،

کلیساها، مؤسسات و سایر گروه‌های غیردولتی از جمله کانون‌های تولیدکننده قدرت نرم به شمار می‌آیند (نای، ۱۳۸۷: ۶۰).

جنگ نرم، واژه‌ای است که توسط چاک روش‌های (راهبردگرای عملیات‌های اطلاعاتی) برای بیان استفاده خصمانه از رسانه تصویری جهانی و سراسری برای شکل‌دهی و تأثیربخشی اراده و تفکر خاص بر افکار عمومی، بکار گرفته شده است جنگ نرم، به جنگی اطلاعاتی بین افراد، جوامع و ملت‌ها گفته می‌شود، که جهت‌گیری آن به سوی جامعه و اهداف غیرنظامی است. این جنگ، اشاره به تنازع مبتنی بر اطلاعات و شبکه‌های الکترونیکی در سطحی عظیم بین ملت‌ها یا جوامع دارد.

جنگ نرم می‌تواند اشکال متعددی به خود بگیرد. این جنگ ممکن است بین دولت‌های دو کشور رقیب یا بین دولت و بازیگران غیردولتی و یا بین گروه‌ها و افراد جوامع مختلف رخ دهد. مهم آن است که این نوع جنگ می‌تواند تهدیدهای عظیمی برای نظم و امنیت ملی دولت‌ها ایجاد کند (حبیبی، ۱۳۹۳: ۶۰).

جنگ سخت: در جنگ سخت مبارزه همراه با خشونت و زور می‌باشد. هدف اصلی از دفاع جنگ سخت از میدان بدر کردن نیروهای مهاجم از طریق کشتن یا مجروح کردن آن‌ها از صحنه درگیری و انجام مجموعه اقداماتی که دشمن را در نابود کردن زیرساخت‌های اقتصادی و نظامی کشور مورد هجوم منصرف نماید (درویش‌شانی، ۱۳۹۳: ۱۴۳).

به بیان دیگر جنگ سخت یا تهدید سخت، به تهدیداتی اطلاق می‌شود که تمامیت ارضی و استقلال یک کشور در معرض خطر (بالفعل یا بالقوه) هجوم نیروهای نظامی کشور دیگر قرار گیرد. تهدید سخت مبتنی بر تسلیحات و تجهیزات نظامی است. هدف تهدید سخت، اشغال سرزمین است. تهدیدات سخت، متکی به روش‌های فیزیکی عینی، سخت افزانه و همراه با اعمال و رفتارهای خشونت‌آمیز، آشکار با استفاده از شیوه زور و اجبار و اشغال سرزمین است. این تهدیدات عمدتاً تا محسوس، واقعی عینی و با عکس‌العمل‌های فیزیکی همراه است. ظهور این نوع تهدیدات عمدتاً مربوط به دوره استعمار کهن است که قدرت‌های استعماری با لشکرکشی، اعمال زور و کشتار و اشغال و الحاق سرزمین، اهداف خود را تأمین می‌کردند، البته شکل‌های مدرن تهدید سخت در عصر حاضر را می‌توان در لشکرکشی آمریکا و متحدانش به افغانستان و عراق و تهاجم رژیم صهیونیستی به لبنان (جنگ ۳۳ روزه) و غزه (جنگ ۲۲ روزه) مشاهده کرد.

جنگ هوشمند: با توجه به تعاریف موجود به‌طور کلی می‌توان جنگ هوشمند را استفاده از منابع نرم‌افزاری و سخت‌افزاری متنوع و متناسب با شرایط در قالب ترکیبی چندوجهی و پیچیده که الگوی

تداوم و بازی فشار و تصاعد تهدید و الگوی اقدامات غیرمترقبه را در یک فضای توجیه قرار می‌دهد (وبسایت پایداری ملی، ۱۵ مرداد ۱۳۹۲).

جنگ هوشمند جنگی است نظامی یا غیرنظامی، مخرب یا غیر مخرب که توسط دولت‌ها و حتی عوامل غیردولتی در راستای خنثی‌سازی یا غلبه بر دشمن و بهره‌برداری از فناوری اطلاعات در کنار آموزش، آگاهی و هوشیاری، دکترین و استراتژی، سازمان‌دهی و روحیه مقاومت و پایداری مؤلفه‌ای به نام هوش رزمی را شکل داده است، نتیجه چنین جنگی دستیابی به تأثیرات نامتوازن و کسب برتری است که امکان تحقق آن از طریق شیوه‌های کلاسیک در دو حوزه سخت و نرم وجود ندارد. کشوری همانند ایالات متحده می‌کوشد از طریق تلفیق و تقویت رابطه بین فناوری اطلاعاتی و عقلائییت نبرد توانایی خود را در پیش‌دستی جنگ هوشمند بر دشمنانش را افزایش دهد. تسلیحات پیشرفته و مدرن در این عصر اطلاعات، در مقابل یک دشمن راهبردی ماهر و خبره، برتری به ارمغان نخواهد آورد، بلکه آن چیزی که می‌تواند توانایی سربازان ما را بالا ببرد عبارت است از «به دست آوردن اطلاعات راهبردی و توانایی سنجش و ارزیابی خردمندانه تعداد کثیری از انتخاب‌های راهبردی پیشرو و همگام با سرعت میدان جنگ». است. این امر اساس جنگ هوشمند را تشکیل می‌دهد.

ویژگی اصلی جنگ هوشمند، به‌کارگیری همه توانایی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است از سوی دیگر جنگ هوشمند ویژگی‌های هر دو نوع جنگ یعنی جنگ نرم و جنگ سخت را نیز دارد (مجیدی، ۱۳۹۳: ۳۴۷).

راهبرد دفاع هوشمند: دفاع هوشمند، دفاعی است که در آن ترکیبی از ابزارها و تاکتیک‌های جنگ سخت و جنگ نرم توأمان به کار گرفته می‌شود، بنابراین ویژگی اصلی راهبرد دفاع هوشمند به‌کارگیری همه توانایی‌های نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای مقابله با دشمن است. راهبرد دفاع هوشمند می‌تواند دفاعی قلمداد شود که ضمن جامعیت، تسلیحات متناسب باهدف در آن به کار می‌رود و با بکارگیری تسلیحات هوشمند و متناسب، علاوه بر صدمه نرساندن به افراد و محیط‌های غیر درگیر در جنگ و حفظ محیط‌زیست، با دقت بالا و صرف منابع کافی، هدف را به حدی که موردنظر است، صدمه می‌زند (مرزناکی، ۱۳۹۴: ۸۸).

کالبدشکافی مفهوم دفاع هوشمندانه

قدرت هوشمند، ترکیب مؤثر قدرت سخت و قدرت نرم به شیوه‌های عملگراییانه برای پیشبرد منافع کشورها در سطح بین‌المللی است. این ایده را نخستین بار سوزان ناسل در مقاله‌های در نشریه «امور خارجی» به کار برد (Diaz-Wong, 2013:22) سوزان ناسل، مدیر اجرایی انجمن قلم آمریکا می‌گوید «قدرت هوشمند» به معنای ترکیب هوشمندانه قدرت سخت و نرم در مقابله با تهدیدات علیه امنیت ملی می‌باشد. ناسل معتقد است که توانایی‌ها و برتری‌های نظامی، اقتصادی، فرهنگی و ایدئولوژیک باید در یک جهت هماهنگ شوند تا برآیند آن تداوم برتری یک کشور را تضمین کند (Nossel, 2004, 2004).

سید اصغر جعفری استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه صنعتی مالک اشتر در مقاله‌ای در این خصوص نوشته است (چیستی و چرایی دفاع هوشمند در اندیشه‌های حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای)؛ اگرچه تسلیحات و تجهیزات نظامی، ابزار مهم و اساسی در تولید قدرت است؛ اما در کنار تسلیحات و تجهیزات نظامی، مقوله‌های نرمی وجود دارد که در تولید و ارتقای قدرت دفاعی بسیار مؤثر و نقش‌آفرین است. یعنی در حوزه دفاع نباید صرفاً به قدرت سخت‌افزاری تکیه کرد، بلکه همان‌گونه که شیوه تهدیدات دشمن تغییر می‌کند و از حالت سخت به نرم تبدیل می‌شود، در حوزه دفاع نیز باید از توان و ظرفیت‌های قدرت نرم‌افزاری استفاده کرد. این نوع از شیوه دفاع به «دفاع هوشمند» تعبیر می‌شود.

رحمان لطفی مرزناکی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان کالبدشکافی مفهوم دفاع هوشمند و مؤلفه‌های آن در آراء و اندیشه‌های مقام معظم رهبری، در تعریف قدرت هوشمند ابزارهای آن را به صورت اجبار، تهدید، طمع و قدرت سخت خارجی تقسیم نموده‌اند. علاوه بر تقسیم بندی کلی سه‌گانه مفهوم دفاع هوشمند در قالب «دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید» و نگاه به این عناوین در دو قالب کلی نرم و سخت منطبق بر دیدگاه‌ها و بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، بر خلاف اثر ارائه شده فوق، تلاش شده جزئی‌نگری در بخش نرم و به خصوص سخت در تدوین اثر لحاظ گردد یعنی سعی شده صرفاً از طرح کلی مسائل اجتناب و به صورت تفصیلی به موارد مورد نظر اشاره شود. دفاع هوشمند، دفاعی است که در آن ترکیبی از ابزارها و تاکتیک‌های جنگ سخت و جنگ

¹ Suzanne Nossel

نرم توأمان به کار گرفته می‌شود، بنابراین ویژگی اصلی راهبرد دفاع هوشمند به‌کارگیری همه توانایی‌های نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای مقابله با دشمن است. راهبرد دفاع هوشمند می‌تواند دفاعی قلمداد شود که ضمن جامعیت، تسلیحات متناسب با هدف در آن به کار می‌رود و با بکارگیری تسلیحات هوشمند و متناسب، علاوه بر صدمه نرساندن به افراد و محیط‌های غیر درگیر در جنگ و حفظ محیط‌زیست، با دقت بالا و صرف منابع کافی، هدف را به حدی که مورد نظر است، صدمه می‌زند (مرزناکی، ۱۳۹۴: ۸۸).

محمود عسگری محقق مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی هوشمند در مقاله خاستگاه نظری دفاع هوشمند در اندیشه‌های دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در تعریف هوشمندی نوشته است؛ به معنی هوشمندی در استفاده به‌موقع و به‌اندازه از تمامی ابزار و سازوکارهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دفاعی است. در دفاع هوشمند، مردم نیز هم‌سطح نیروهای مسلح عهده‌دار انجام وظایف دفاعی هستند.

دفاع هوشمند در بیانات رهبری:

دفاع هوشمند پاسخی به تهدیدها، مخاطرات و محدودیت‌هایی است که دشمن علیه کشور با روش‌های گوناگون در جهت سلطه‌گری به کار می‌گیرد. تهدیدهای دشمن ماهیتی پیچیده دارد و بالطبع برای مقابله با این تهدیدات، نیازمند تغییر الگوهای تدافعی گذشته می‌باشیم در چنین روندی دفاع نرم مکمل دفاع سخت است به‌طوری‌که بی‌توجهی به دفاع نرم می‌تواند دفاع سخت را تضعیف کرده و راهبردهای دفاعی را به نحوی محسوس تضعیف کند و عدم توجه به دفاع سخت می‌تواند ما را در اهداف راهبردی و همچنین بکارگیری دفاع هوشمندانه در برابر دشمن دچار ضعف نماید. آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌فرمایند؛ «توانایی و قدرت دفاعی در نظام اسلامی دارای ابعاد معنوی و مادی است» (وب سایت Leader.ir، بیانات مورخه ۱۳۸۲/۱۰/۴).

این فرمایش توجه و عنایت ایشان به ابعاد نرم و سخت دفاع و اهمیت این ابعاد را نشان می‌دهد در فرمایشی دیگر چنین بیان داشته‌اند؛ «تهدیدهایی که متوجه آینده درخشان ماست، تهدیدهای خارجی و تهدیدهای داخلی است...» (وب سایت Leader.ir، بیانات مورخه ۱۳۷۹/۲/۱).

واقعیتی که مورد تأکید آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بوده است در این جمله آمده است؛ «ما در طول این سی‌و‌دو سال تهدیدهای فراوانی داشتیم - تهدیدهای سیاسی، تهدیدهای امنیتی، تهدیدهای نظامی، تهدیدهای اقتصادی» (وب سایت Leader.ir، بیانات مورخه ۱۳۹۰/۵/۱۶).

با عنایت به آرا و اندیشه‌های آیت ... خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ابعاد دفاع هوشمند در را متناسب با شرایط کشورمان به «بعد نرم و بعد سخت» تقسیم بندی کرده و مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن را بر اساس مبانی فکری آیت ... خامنه‌ای در هر حوزه ارائه خواهیم کرد.

بعد نرم: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز جنگ نرم را به معنای ایجاد دودلی در دل و ذهن مردم می‌دانند. اولویت اول کشور طی فرمایشات آیت ... خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سال ۱۳۸۸ مسئله جنگ نرم بوده است. ایشان در دو دهه اخیر، مهم‌ترین راهبرد دشمن علیه جمهوری اسلامی را، جنگ نرم معرفی کرده‌اند. ایشان در این مورد باهدف شناخت بیشتر جامعه و نخبگان، با ادبیات مختلف، جنگ نرم را معرفی و به‌خوبی تبیین فرموده‌اند. برخی از بیانات ایشان در این خصوص عبارت‌اند از:

✓ جنگ نرم، یک تهاجم فرهنگی، بلکه یک شیخون، غارت و قتل عام فرهنگی است (وب سایت Leader.ir دیدار با فرماندهان گردانهای عاشورای نیروی مقاومت بسیج، ۱۳۷۱).

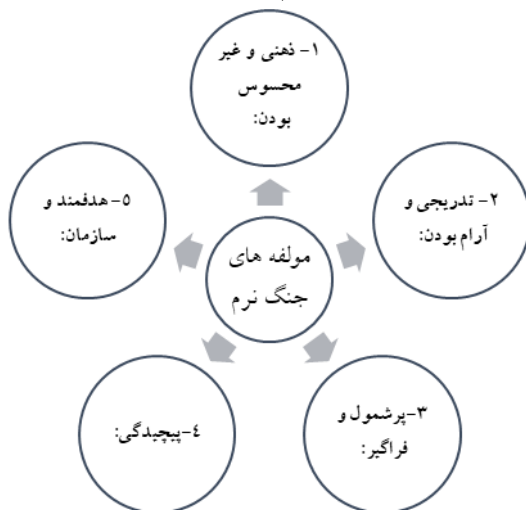
✓ جنگ نرم، یعنی تهاجم به مرزهای ایمانی، عقیدتی و فرهنگی (وب سایت Leader.ir دیدار با خانواده‌های شهدای استان کردستان، ۱۳۸۸).

✓ امروز از همه طرف بانگیزه دینی مردم دارد دشمنی می‌شود؛ برای اینکه ایمان‌ها را اوّل در جوان‌ها و بعد در طبقات گوناگون دیگر به‌عنوانین مختلف، به آشکال مختلف از بین ببرند (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار مردم قم ۱۳۹۵/۱۰/۱۹).

✓ در جنگ سخت، جسم‌ها به خاک و خون کشیده می‌شوند، [ولی] روح‌ها پرواز می‌کنند و می‌روند به بهشت؛ [اما] در جنگ نرم، اگر خدای نکرده دشمن غلبه بکند، جسم‌ها پرواز می‌شوند و سالم می‌مانند، [ولی] روح‌ها می‌روند به قعر جهنم؛ فرقی این است؛ لذا این خیلی خطرناک‌تر است (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار بسیجیان ۱۳۹۵/۹/۳).

در مجموع می‌توان در اندیشه آیت ... خامنه‌ای جنگ نرم را این‌گونه تعریف نمود: جنگ نرم یعنی حمله، انهدام و ایجاد تردید در دل‌ها و ذهن‌های مردم و مسئولین به‌وسیله ابزارهای فرهنگی (نفوذ، دروغ، شایعه‌پراکنی و ...) توسط طاغوت و مستکبرین و دشمنان داخلی به‌طوری‌که تشخیص آن برای همه آسان نباشد. با توجه به دیدگاه‌های آیت ... خامنه‌ای می‌توان ویژگی‌ها و شاخص‌های جنگ نرم را به‌صورت زیر بیان داشت:

شکل ۱- مؤلفه‌های نرم قدرت در بیانات رهبری

۱- **ذهنی و غیر محسوس بودن:** «جنگ نرم برخلاف جنگ سخت، از ماهیت انتزاعی و ذهنی برخوردار است؛ بنابراین تشخیص به موقع آن دشوار است. لیکن جنگ سخت، محسوس و همراه با عکس‌العمل و برانگیختن است. در جنگ نرم کشف بازیگران، آرایش گسترش دشمن مشکل بوده و کمتر موجب برانگیختن و عکس‌العمل می‌شود. در تهاجم نظامی، دشمنان را می‌بینید؛ اما در تهاجم معنوی، تهاجم فرهنگی، تهاجم نرم، شما دشمن را در مقابل چشمتان می‌بینید» (وب سایت Leader.ir، بیانات مقام معظم رهبری، ۲۲/۰۲/۱۳۸۸).

۲- **تدریجی و آرام بودن:** در جنگ‌های عمقی که به آن گفته می‌شود جنگ نرم، برخلاف جنگ‌های نظامی، نتایج کوتاه‌مدت تعیین‌کننده نیست؛ جنگ طول می‌کشد (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار نخبگان علمی ۲۸/۰۷/۱۳۹۵).

۳- **پرشمول و فراگیر:** تبلیغات وسیعی که میلیاردها دارند خرجش می‌کنند، با این هدف انجام می‌گیرد که ملت ایران را که با مقاومت خود، با ایستادگی خود توانسته قدرت‌های جهانی را، سلطه‌های بزرگ را در بسیاری از خواسته‌هایشان ناکام بگذارد، مأیوس کنند و از صحنه خارج کنند (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار اعضای ستادهای کنگره شهدای خراسان شمالی ۰۵/۰۷/۱۳۹۵).

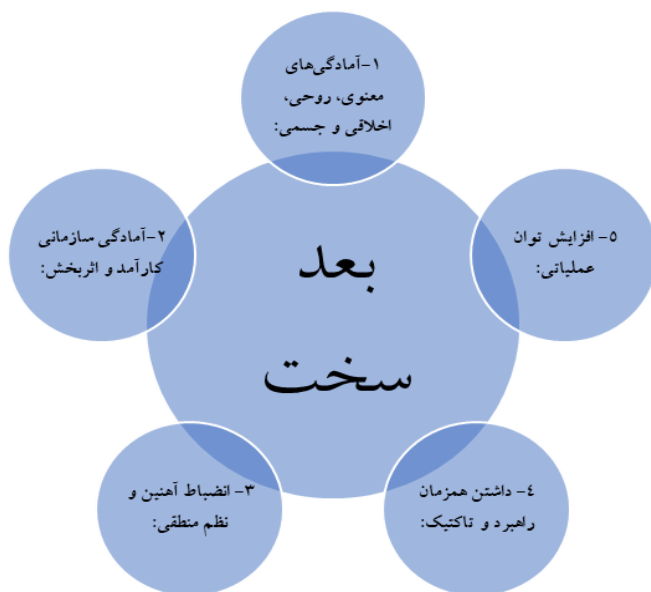
۴- **پیچیدگی:** «جنگ نرم پیچیده، چندلایه و چندوجهی است. این جنگ لایه‌های شناختی، عاطفی، هیجانی، اجتماعی، معنوی، روانی و حتی جسمانی مخاطبان را آماج قرار می‌دهد. از همین روی

تشخیص آن‌ها کار دشواری است. جنگ نرم محصول پردازش ذهنی نخبگان و اندازه‌گیری آن مشکل است درحالی‌که جنگ سخت عینی، واقعی و محسوس است و می‌توان آن را با ارائه برخی از معیارها، اندازه‌گیری کرد. امروز آرایش رسانه‌ای و فرهنگی که در مقابل جمهوری اسلامی قرار دارد، بسیار آرایش پیچیده، متنوع، متکثر، کارآمد و فنی و پیشرفته است. مبارزهای پیچیده‌تر و سخت‌تر از مبارزه با دشمنان است» (وب سایت Leader.ir، دیدار با دانشجویان و استادان استان قزوین، ۱۳۸۲).

۵- **هدفمند و سازمان:** «جنگ نرم با سناریوی از پیش تدوین شده و با طرح و نقشه قبلی و همراه با خصومت و دشمنی به سامان می‌رسد. از این‌رو باید مصادیق جنگ نرم دشمن، از آسیب‌های داخلی که ناشی از ناکارآمدی یا ضعف سیستم است، تفکیک شود. در تهاجم فرهنگی، هدف، ریشه‌کن کردن فرهنگ ملی و از بین بردن آن است» (وب سایت Leader.ir، بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۴/۰۴/۱۹).

بعد سخت: به اعتقاد برخی صاحب‌نظران، قدرت سخت، توانایی تأثیرگذاری بر رفتار دیگران از راه اثرگذاری بر اولویت‌های آن‌هاست. به این معنا، قدرت سخت، توانایی تأثیرگذاری بر رفتار دیگران به‌وسیله تغییر دادن شرایط آن‌هاست. برخی دیگر قدرت سخت را توانایی تغییر رفتار دیگران از طریق اجبار و تهدید به گونه‌ای که مطلوب ما باشد تعریف کرده‌اند. با توجه به شاخص‌های تبیین شده در بعد سخت از اندیشه دفاعی حضرت آیت‌ا... خامنه‌ای مبانی فکری ایشان را می‌توان موارد زیر را مورد توجه قرارداد:

شکل ۲- مؤلفه‌های قدرت سخت در بیانات رهبری

۱- آمادگی‌های معنوی، روحی، اخلاقی و جسمی: «دشمن، نقطه‌ضعف خودش و نقطه قوت شما را هم فهمیده، نقطه قوت شما ایمان و ایثار و دل دادن به مجاهدت و همچنین همبستگی و همدلی شما باهم است. نقطه‌ضعف او این است که در مقابل نیروی ملی یک ملت هیچ ابزاری ندارد. ابزار نظامی فایده و پیشرفتی ندارد، این را دشمن می‌داند. دشمن درصدد است آن مقاومت را درهم بشکند، درصدد است این ایمان را تضعیف کند، درصدد است همبستگی ملی و همدلی را از بین ببرد» (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار خانواده شهدا، ۱۳۸۴/۳/۳).

۲- آمادگی سازمانی کارآمد و اثربخش: «آنچه امروز به‌عنوان دانش در دنیا وجود دارد، متعلق به یک ملت خاص و یک دولت خاص و یک جناح خاص نیست، این ذخیره تمدن و فرهنگ طولانی بشری در طول قرن‌های مختلف است. .... ما که مسلمان و انقلابی هستیم، ما که پیشاهنگ حرکت نوین عالم هستیم، باید بهتر از دیگران این دانش را بلد باشیم. .... گروه‌های مشخصی باید دائماً در حال مطالعه باشند، تا در مجمع سپاه، هر روش نوینی در سازمان‌دهی که کارآمدتر به نظر می‌رسد، روی آن کار کنند. من طرفدار این نیستم که هرروز سازمان‌دهی سپاه را عوض کنیم، اما طرفدار تحجر در این سازمان‌دهی هم نیستم. ما باید ببینیم که این مجموعه چگونه می‌تواند در میدانی که مسئولیت متوجه اوست، سبک‌تر و کارآمدتر و قوی‌تر حضور پیدا بکند» (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار با فرماندهان سپاه، ۱۳۷۰/۶/۲۷).

۳- **انضباط آهنین و نظم منطقی:** «ما معتقد به انضباط آهنین، نظم منطقی، کار عملی، آموزش به‌روز و سلاح در حد ممکن برای نیروی‌های مسلح خود هستیم، اما همه این‌ها در کنار تقوا، توکل و دلدادگی به آرمان‌ها و مردم معتبر می‌دانیم» (وب سایت Leader.ir، بیانات در دانشگاه امام علی (ع) ۱۳۸۲/۱۰/۴).

۴- **داشتن همزمان راهبرد و تاکتیک:** «اگر ما تاکتیک به کار نبریم، اگر در جنگ، دانش به خرج ندهیم، توده انبوه، کاری صورت نخواهد داد. همان عشق و علاقه و دلبستگی به هدف‌های انقلاب، همچنان که به شکل یک عمل انتحاری- که در جای خود، یک ایثار و یک صدقه و یک حسنه است- تحقق پیدا می‌کند، در جای خود هم به شکل یک تاکتیک رزمی پخته و کارآمد، خودش را نشان می‌دهد، و نتیجه این می‌شود که شما بر دشمنی که به سلاح و تاکتیک و عده و عده مجهز است، پیروز می‌شوید» (وب سایت Leader.ir، بیانات در پایان مجمع فرماندهان سپاه ۱۳۷۰/۶/۲۷).

۵- **افزایش توان عملیاتی:** رهبر انقلاب اسلامی: «باافزایش توان عملیاتی نیروهای مسلح که مجموعه‌ای از سازمان‌دهی، تجهیزات، آموزش و پشتیبانی است، در کنار ارتقای توانایی‌های معنوی که فراتر از واجبات و مستحبات دینی است و باید در اعماق قلب نیروها به وجود آید، نیروهای مسلح احساس قدرت واقعی به دست خواهند آورد» (وب سایت Leader.ir، دیدار نوروزی فرماندهان ارشد نیروهای مسلح با رهبر انقلاب ۱۳۹۵/۱/۲۲).

دفاع هوشمند در اندیشه حضرت آیت ... خامنه‌ای:

با نگاهی دقیق به فرمایشات و موضع‌گیری‌های مقام معظم رهبری، به‌اختصار می‌توان اهداف دفاع هوشمند در منظر ایشان را که مبتنی بر سلسله اقدامات هوشمندانه می‌باشد، در بعد ملی و فراملی را به‌صورت زیر تعریف نمود.

۱- **صیانت از اسلامیت و آرمان‌های انقلاب:** مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در این باره می‌فرماید: «این ملت هم ملت روشن و متدینی است؛ ملتی است که به آرمان‌های انقلاب معتقد است و انقلاب را دوست دارد. انقلاب می‌تواند این کشور را نجات دهد. بدانید! اگر ارزش‌های انقلابی فراموش شد، هیچ قدرتی نخواهد توانست مشکلات این کشور را برطرف کند و آن را بسازد. ارزش‌ها و شعارهای انقلابی، ابزارهای حرکت و تضمین‌کننده حضور آحاد این ملت‌اند. این‌ها می‌توانند کشور را نجات دهند» (وب سایت Leader.ir، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۷۴/۱۱/۲۰).

۲- توسعه و نهادینه‌سازی مشروعیت نظام اسلامی: مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در خصوص حفظ اصول انقلاب می‌فرماید: «اصول انقلاب، اسلام است؛ قانون اساسی است؛ رهنمودهای امام است؛ وصیت‌نامه امام است؛ سیاست‌های کلی نظام است که در قانون اساسی معین شده است که این سیاست‌های کلی بایست تدوین بشود. در این چهارچوب، اختلاف نظر، اختلاف ممشا، اختلاف سلیقه عیب نیست، که حسن است؛ مضر نیست، که مفید، نافع است... آنجائی که افراد در چهارچوب اصول رفتار کنند، دنبال خشونت نروند، درصدد بر هم زدن امنیت جامعه نباشند، آسایش جامعه را نخواهند به هم بزنند - از این کارهای خلافی که انجام می‌گیرد؛ دروغ‌پراکنی و شایعه - نظام هیچ‌گونه مسئله‌ای ندارد... اگر کسی با مبانی نظام معارضه کند، با امنیت مردم مخالفت کند، نظام مجبور است در مقابل او بایستد» (وب سایت Leader.ir، خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۸۷/۰۶/۲۰).

۳- صیانت از امنیت و اقتدار کشور و منافع ملی: مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) چنین فرموده‌اند: «افزایش اقتدار دفاعی و امنیتی و انتظامی به‌منظور بازدارندگی و پاسخگویی مؤثر به تهدیدها و تأمین منافع ملی و امنیت عمومی و پشتیبانی از سیاست خارجی و گسترش صلح و ثبات و امنیت در منطقه با بهره‌گیری از همه امکانات» (وب سایت Leader.ir، ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه‌های به ریاست محترم جمهوری ۱۳۷۸/۰۲/۳۰).

۴- صیانت از تمامیت ارضی، استقلال: ایشان در این زمینه چنین می‌فرمایند: «ما از موجودیت و تمامیت کشورمان دفاع می‌کنیم؛ ما با همه توان از اسلام عزیز دفاع می‌کنیم؛ ما تا امروز در مقابل رعدوبرق توخالی استکبار نترسیدیم و عقب‌نشینی نکرده‌ایم، بعدازاین هم نخواهیم ترسید و عقب‌نشینی نخواهیم کرد» (وب سایت Leader.ir، بیانات در جمع مردم استان کردستان در میدان؟ آزادی سندانج ۱۳۸۸/۰۲/۲۲).

۵- صدور ارزش‌های انقلاب: مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «امروز در سرتاسر جهان هر جا که اثر مخرب تبلیغات پرحجم دشمنان، راه را مسدود نکرده باشد، ملت‌های جهان، ملت ایران را به چشم عظمت و بزرگی نگاه می‌کنند و برای شما قدر می‌شناسند. در دوران جنگ تحمیلی هشت‌ساله، که نیروهای مسلح و ملت ایران آن دفاع جانانه و فراموش‌نشدنی را از خود نشان دادند، بسیاری از ملت‌های مسلمان، آئین شما، مذهب شما، افکار شما و عقاید شما را به برکت همان دفاع جانانه و ایستادگی در مقابل زورگویی و تجاوزگری، بدون هیچ تبلیغی پذیرفتند... همه ملت‌ها استقلال و آزادی و رهایی از چنبره زورگویان قدرت‌طلب جهانی را طالب‌اند» (وب سایت Leader.ir، بیانات مورخه

(۱۳۳۸/۱۲/۲۲)

۶- کمک به حفظ ثبات و صلح جهانی: در این باره ایشان می‌فرمایند: «امروز دنیا مثل همیشه به آرامش و صلح و امنیت احتیاج دارد. یکی از نیازهای اساسی بشر، صلح است... بشر به امنیت و صلح احتیاج دارد. هر کس این را تهدید کند بشریت را تهدید کرده است. امروز کسانی که صلح را تهدید می‌کنند، بشریت را تهدید می‌کنند» (وب سایت Leader.ir، بیانات به مناسبت عید سعید معث ۱۳۸۰/۰۷/۲۳).

۷- حفظ و ارتقای امنیت منطقه توسط قدرت‌های منطقه: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «در منطقه اسلامی خلیج فارس، تجاوز و زورگویی و گردن‌کلفتی و قلدری ممنوع است. آن‌کسی که باید این ممنوعیت را اعمال کند، خود ملت‌های این منطقه‌اند. اگر دولت‌های این منطقه، به ملت‌های خودشان متکی باشند، می‌توانند این منطقه را امن و آرام بکنند. ما می‌توانیم این کار را بکنیم» (وب سایت Leader.ir، بیانات در دیدار با فرماندهان و جمعی از پاسداران کمیته‌های انقلاب اسلامی ۱۳۹۶/۱۰/۱۰).

۸- تمدن‌سازی اسلامی: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خصوص ایجاد تمدن اسلامی به‌عنوان یکی از آرمان‌های اصلی انقلاب چنین می‌فرمایند: «نظام اسلامی در هر مرحله‌ای یکی از این اهداف را دنبال می‌کند، برای پیشرفت، برای رسیدن به نقطه تعالی و اوج، برای ایجاد تمدن عظیم اسلامی، باید سعی کند به این هدف در این مرحله برسد» (وب سایت Leader.ir، بیانات مورخه ۱۳۹۲/۰۸/۲۹).

نتیجه‌گیری

در نظام جمهوری اسلامی ایران مقام معظم رهبری به‌عنوان فرمانده کل قوا نقشی برجسته در تدوین اصول و راهبردهای دفاعی کشور دارد. بر اساس مبانی فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) دفاع هوشمند پاسخی به تهدیدها، مخاطرات و محدودیت‌های است که دشمن علیه کشور با روش‌های گوناگون در جهت

سلطه‌گری به کارگرفته است می‌باشد. در این تحقیق مبانی فکری راهبردی حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سه حوزه راهبردی؛ دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید شناسایی شد و تفسیر آن‌ها به شرح زیر است؛

دشمن‌شناسی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی): مبنای فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با دشمن‌شناسی را بر اساس تعقل، هوشیاری، احتیاط، بیم از

خطر و توهم نبودن وجود دشمن دانست. بی‌شک دشمن‌شناسی از محوری‌ترین مباحث در دفع تهدیدها و دفاع از یک ملت و کشور به شمار می‌آید چه بسا کشورها و امت‌هایی که در طول تاریخ در اثر غفلت از دشمنان و فقدان آگاهی و بصیرت لازم سیاسی و اجتماعی در شناخت توطئه‌های دشمنان و اتخاذ مواضع به‌موقع و صحیح توسط مسئولان عالی‌رتبه ان جامعه به سرنوشتی تأسفبار تن در داده‌اند. نگاه نافذ و بصیرت بالای حضرت آیت ... خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در شناسایی دشمنان و تشریح روش‌های دشمنی آنان با انقلاب اسلامی نقشی تعیین‌کننده در خشی‌سازی فعالیت‌های دشمنان داشته و همیشه چون چراغی، راه را برای مقابله با دشمنان نشان می‌دهند در مبانی فکری ایشان دشمنان ملت بزرگ و انقلابی ایران در شرایط کنونی به دو بخش دشمنان درونی و بیرونی تقسیم می‌شود ایشان در مورد نتایج عدم دشمن‌شناسی اذعان می‌دارند اگر دشمن‌شناسی مناسبی انجام ندهیم و نتوانیم جبهه حق و باطل را تشخیص دهیم امکان دفاع درست را از دست داده‌ایم و ضریب ضربه‌پذیری ما بالا می‌رود ایشان با تأکید بر اینکه وجود دشمن توهم نیست بلکه واقعییتی عینی می‌باشد راه‌های زمینه‌ساز نفوذ دشمن در جبهه خودی ضعف در جریان حق و غفلت خودی‌ها برشمرند بر اساس مبانی فکری حضرت آیت ... خامنه‌ای (مدظله‌العالی) روش‌های نفوذ دشمن عبارتند از: شایعه‌پراکنی، طرح دوستی، انحراف افکار عمومی، استحاله فرهنگی، جنگ تبلیغاتی، ترویج فساد و رویکردهای گوناگون سیاسی، اقتصادی و نظامی می‌باشد. دشمنان اسلام و جمهوری اسلامی ایران همیشه در کمین هستند تا بتوانند اهداف خود را پیاده کنند و درصدد براندازی نظام جمهوری اسلامی هستند، بنابراین ضروری است با شناخت اهداف دشمن برای مقابله با آن‌ها خودمان را آماده کنیم با عنایت به بیانات حضرت آیت ... خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌توان اهداف دشمن در سه بعد زمانی کوتاه، میان و بلندمدت تقسیم‌بندی نمود که هدف‌های بلندمدت عبارت‌اند از سلطه فرهنگی، سلطه اقتصادی، سلطه علمی، سلطه سیاسی، سلطه نظامی که ایشان می‌فرمایند هدف اصلی از نفی استقلال پیروی از نظام‌های ترسیمی قدرت‌های سلطه‌گر است که متأسفانه عده‌ای دانسته یا ندانسته در حال تکرار این موضوع هستند هدف‌های میان‌مدت عبارت‌اند از اذق‌ای بی‌هویتی و مبارزه با ارزش‌ها هدف‌های کوتاه‌مدت عبارت‌اند از ایجاد ناامنی، خاموش کردن صدای اسلام، جدا کردن علم از دین، ایجاد تفرقه و اختلاف در میان ملت. ایشان مهم‌ترین موضوع در مقابله با دشمن شناخت صحیح و کامل از اوست وقتی جامعه اسلامی دشمن خود را شناخت می‌بایست برای حفظ و مراقبت از امنیت و آسایش و آرامش خود راهکارهایی را در پیش گیرد. از جمله مهم‌ترین راهکارهای منبث از فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌توان برشمرد

عبارت است از کسب قدرت، عدم انعطاف، تقید و پایبندی به دین، پالایش فرهنگی، بصیرت، خودباوری و وحدت را می‌توان نام برد. با تأمل در بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و تجزیه و تحلیل آن می‌توان ادعان داشت که هوشیاری در خصوص شناسایی دشمنان واقعی، عامل مهمی برای از بین بردن توطئه‌ها و ترفندهای بیگانگان خواهد بود و از آنجایی که علت دشمنی هنوز هم وجود دارد پس باید با هوشیاری و تقویت بنیه فرهنگی، علمی، اقتصادی، سیاسی و دینی، قدرت مقاومت را دوچندان نمود. واقعیت این است دشمن هنوز ناامید نشده و رفتار و اعمال تجربه‌شده را و می‌خواهد تجربه نماید و بر اساس همین تفکر دست به انجام اقدام‌های تکراری اما با روش‌های نوین و پیچیده و در صورت امکان ناشناخته می‌زند و وظیفه تک‌تک ما این است که با حفظ هوشیاری و چشمی بینا و گوشی شنوا مراقب حرکت مذبحخانه و منفعلانه و درعین‌حال خبیثانه دشمنان را رصد کنیم و توطئه آنان را در نطفه خفه کنیم.

آمادگی رزمی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی): مبنای فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با آمادگی رزمی را می‌توان بر اساس توکل، اطمینان قلبی، استقامت، ایثار، بازدارندگی، تکلیف‌گرایی و فرهنگ شهادت و شهادت‌طلبی دانست. مؤلفه‌های آمادگی رزمی احصا شده از مبانی فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) عبارتند از: آمادگی معنوی، آمادگی سازمانی کارآمد و اثربخش، حفظ و افزایش نقاط قوت، انضباط آهنین و نظم منطقی، آمادگی نظامی و تسلیحاتی، آمادگی علمی.

از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تولید علم و تبدیل آن به فناوری باهدف‌های دفاعی و تجاری‌سازی بایستی جز اولویت‌های جمهوری اسلامی به‌عنوان مؤلفه قدرت ساز کشور باشد. نقش دانش و فناوری نظامی در تحکیم و توسعه آمادگی نظامی اساسی و محوری است. یکی از مهم‌ترین اهداف حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از سال‌های بسیار دور، دستیابی به قله‌های علمی با نگاه به نخبگان و ارتباط‌گیری‌های ایشان با قشر فرهیخته، دانشجو و دانشگاهیان بوده است. نقطه عطف این حرکت بحث «نهضت تولید علم» و «جنبش نرم‌افزاری» توسط ایشان می‌باشد. ایشان با اشاره به فراگیر شدن گفتمان تولید علم در کشور و پدیدار شدن نتایج عملی آن، همواره تأکید دارند که تلاش و حرکت علمی در کشور به‌هیچ‌وجه نباید کند یا متوقف شود بلکه باید با شتاب بیشتری ادامه یابد.

تهدید در برابر تهدید از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی): مبنای فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در راهبرد تهدید در برابر تهدید برخورد شدید با دشمنان و مقابله با تعدی،

خیر و برکت بودن جهاد، قوام دین و جامعه، عدم وابستگی و حفظ استقلال و عزت و باور به توانائی‌های داخلی می‌باشد. راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران از بازدارندگی دفاعی در دوران دفاع مقدس، به «بازدارندگی دفاعی و تهاجمی» در وضعیت کنونی تغییر روش داده است، دکترین نظامی جمهوری اسلامی با توجه به تهدیدات پیرامونی و چندوجهی بودن تهدیدات در ابعاد نرم و سخت، از افزایش آمادگی و توانمندی برای مقابله با تهدیدات دشمن، به افزایش قابلیت برای تهدید در ابعاد گوناگون دشمن تغییر کرده، به حدی که امروز قدرت‌های استکباری با توجه به توانمندی‌های جمهوری اسلامی ایران در ابعاد مختلف احساس تهدید می‌کند. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با توجه به تهدیدات پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و برای حفظ منافع ملی برای اجرایی نمودن راهبرد تهدید در برابر تهدید سه مؤلفه ابتدایی را بیان می‌دارند. مؤلفه اول: عبارت است از آرمان‌ها و اهداف نظام جمهوری اسلامی، که این اهداف و آرمان‌ها مطلقاً ناپستی از نظر دور بشود؛ که آرمان نظام جمهوری اسلامی را می‌شود در جمله کوتاه «ایجاد تمدن اسلامی» خلاصه کرد.

مؤلفه دوم: عبارت است از راه‌هایی که ما را به این اهداف می‌رساند؛ راهبردهای عمومی و کلی. این راهبردها را باید شناخت، تکیه بر اسلامیت، ملاحظه ظالم نبودن و مظلوم نشدن در معاملات گوناگون؛ اینکه «كُنَّا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَّ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا»، این یک وظیفه است.

مؤلفه سوم: واقعیات، واقعیات را هم باید دید... آنچه ما لازم داریم، آرمان‌گرایی با نگاه به واقعیت‌ها است. واقعیت‌ها را هم باید درست فهمید، آنچه از واقعیت‌ها موجب اقتدار است، آن‌ها را باید شناخت؛ آنچه از واقعیت‌ها که کمبود و نقص است، آن‌ها را هم باید شناخت؛ آنچه که مانع حرکت است، این‌ها را باید شناخت؛ واقعیات را باید درست فهمید.

راهبرد تهدید در برابر تهدید را حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در برابر زیاده‌خواهی ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی مطرح نمودن اتخاذ این راهبرد، ضمن عقب راندن دشمن و جلوگیری از اقدامات نظامی بخصوص علیه تأسیسات هسته‌ای کشور، باعث تقویت جبهه مقاومت نیز شده است. با توجه به شاخص‌های تبیین شده در حوزه دفاع هوشمند از اندیشه دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و نظر به ابلاغ راهبرد تهدید در برابر تهدید در بین آحاد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران مبانی فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان در پنج حوزه زیر دسته‌بندی نمود:

ظرفیت‌سازی جهت مقابله با تهدیدات سخت، ظرفیت‌سازی جهت مقابله با تهدیدات نیمه سخت،

ظرفیت‌سازی جهت مقابله با تهدیدات نرم، ظرفیت‌سازی جهت عمق‌بخشی داخلی، ظرفیت‌سازی جهت عمق‌بخشی خارجی.

بنابراین برای تحقق و موفقیت راهبرد دفاع هوشمند بر اساس مبانی فکری دفاعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه‌های دشمن‌شناسی، آمادگی رزمی و تهدید در برابر تهدید، بیشینه‌سازی منابع بازدارندگی همه‌جانبه، از الویت‌های راهبردی در این زمینه است.

جمهوری اسلامی ایران به لحاظ جایگاه بی‌بدیل ژئوپولیتیک و استراتژیک، یکی از متغیرترین محیط‌های امنیتی را به‌ویژه در سطح منطقه‌ای داراست. این کشور برای هوشمندسازی ارکان دفاع ملی باید عناصر قدرت ملی را بهینه‌سازی، تقویت متنوع و تکثیر نماید و ضمن تأکید بر محوریت و اصالت لزوم بهینه‌سازی ساخت درونی قدرت، به امکان‌های موجود در روابط بین‌المللی، به‌ویژه در پرتو دیپلماسی دفاعی نیز به‌عنوان مکمل بنگرد و روش‌های بدیع و به تعبیر رهبری، «راه‌های میان‌بر» را کشف و استفاده کند.

پیشنهاد

قدرت دفاعی تنها ظرفیتی برای صیانت از تمامیت ارضی در برابر تهدید سخت دشمن نیست، بلکه باید از منابع قدرت‌زای دیگر در مجموعه مؤلفه‌های قدرت فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی، سیاسی و اجتماعی صیانت کند. تحقق این مهم، مستلزم بهره‌گیری از مبانی فکری دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در راهبرد دفاع هوشمند است.

در این مسیر لازم است قدرت دفاعی در گردونه تبادل و تعامل با سایرین قرار گرفته و با تقویت روزافزون، به ظرفیت‌افزایی در سایر حوزه‌های غیردفاعی نیز کمک نماید. از سوی دیگر روند تحولات سیاسی - امنیتی در محیط پیرامونی ج.ا.ایران در سال‌های اخیر، موجب افزایش تهدیدات فرامنطقه‌ای و شکل‌گیری یا القای سؤ تفاهم با برخی کشورهای منطقه در پوشش پروژه «ایران هراسی» شده است. جمهوری اسلامی ایران توان موشکی خود را یکی از عناصر تضمین امنیت منطقه، جهان اسلام و بازیگران دوست و همسو می‌داند. در این میان، دیپلماسی و قدرت نرم نیز باید در فرآیند مهندسی تولید قدرت دفاعی جدی گرفته شود. بر این اساس لازم است منابع، ابزارها، ساختارها، محیط‌های پیگیری و نوع کنش‌ها در قالب الگوی دفاع هوشمند سازمان یابد که متناسب با سرعت تغییرات محیط امنیتی پاسخنگوی نیازمندی‌های متغیر نیروهای مسلح باشد.

منابع

- قرآن کریم، مترجم مهدی الهی قمشه‌ای (۱۳۷۵). تهران: چاپ‌خانه بزرگ قرآن کریم.
- نهج البلاغه، ترجمه سید رضی، محمد دشتی (۱۳۸۲). تهران: انتشارات کمال الملک.
- امام خمینی، روح الله (۱۳۷۶). صحیفه نور، تهران: موسسه نشر آثار امام (ره)، جلد شانزدهم.
- آرشیو سخنان مقام معظم رهبری^(مد ظله‌العالی) در تارنمای رسمی دفتر معظم له به آدرس: www.Leader.ir
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴). مجموعه بیانات، جلد ۲۵، تهران: موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵). کالبد شکافی تهدید، تهران: دوره عالی جنگ دانشگاه امام حسین (ع).
- آلبرات، دیوید (۱۳۹۵). جنگ شبکه محور، در حال چاپ، تهران: نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- اندیشکده شریف (۱۳۸۸). پارادایم‌های حاکم بر جنگ آینده، چاپ اول، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- اندیشکده شریف (۱۳۸۸). گزارش انقلاب در امور نظامی (گام اول)، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- اندیشکده شریف (۱۳۸۸). گزارش انقلاب در امور نظامی در کشور چین (گام دوم)، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- تخشید، محمدرضا (۱۳۹۰). عملیات تأثیر محور استراتژی ایالات متحده در افغانستان، سیاست، ۴۱(۴)، ۲۱-۳۸.
- حبیبی، نیک بخش (۱۳۹۳). ماهیت جنگ‌های آینده در افق ۱۴۰۴، تهران: مرکز مطالعات راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- حسنلو، خسرو (۱۳۸۸). مروری بر مفاهیم جنگ، تهران: انتشارات آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- حسینی پناه، رمضان؛ جوان آراسته، حسین و ابراهیمیان، حجت الله (۱۴۰۰). آمادگی دفاعی با رویکرد اصل ۱۵۱ قانون اساسی با تأکید بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران. جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۳)، ۱۷۳-۱۹۶.
- حسینی جیردهی، حسین (۱۳۷۳). سیاست دفاعی: چارچوبی برای تحلیل، سیاست دفاعی، ۱(۱)، ۱-۵۲.
- درویششانی، حسن (۱۳۹۳). دفاع هوشمند و قدرت معنوی در اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای، چاپ اول، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- دفتر مقام معظم رهبری (۱۳۷۶). حدیث ولایت، جلد ۶، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- رشیدزاده، فتح الله (۱۳۹۳). تبیین فرازهایی از اندیشه‌های نظامی-دفاعی فرماندهی معظم کل قوا، جلد‌های اول و دوم، چاپ اول، تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع).
- رکابیان، رشید (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی ارتجاع انقلاب اسلامی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی). جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۴)، ۷-۲۷.

روحی، مهدی؛ فیروزکوهی، مهدی و حسینی، حسین (۱۴۰۰). الگوی کاربست قدرت نرم در نفوذ فکری - فرهنگی غرب بر جریان روشنفکری دینی و نسبت آن با امنیت نرم ج.ا.ا، مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴).

روشندل، جلیل (۱۳۷۴). امنیت ملی و نظام بین المللی، تهران: سمت.
زرقانی، سید هادی (۱۴۰۰). بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) در دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۳)، ۳۳-۶۸.

سبحانی فر، علی (۱۴۰۰). ارائه الگو دفاع نرم سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر گفتمان امام خامنه ای (مدظله العالی). مطالعات دفاع مقدس، ۷(۳)، ۶۹-۸۹.
السیوطی (۲۰۰۳). الدرّ المثور فی التفسیر بالمأثور، عبدالله بن عبدالمحسن التریکی، قاهره: مرکز هجر الجوث و ادراسات العربیة و الاسلامیة.

شیخ حرعاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۴). وسایل الشیعه، ملاً علی محمد خوانساری، تهران: نشر مرکز سازمان تبلیغات اسلامی.

صادقی موحد، مهران (۱۳۹۵). آیین نامه مرجع نهاجا، تهران: انتشارات راهبردی نهاجا.
ضابط پور کاری، غلامرضا (۱۴۰۰). باز شناسی اصل «نه شرقی و نه غربی» با تاکید بر دیدگاه امام خمینی (ره). جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۳)، ۱۲۷-۱۴۶.

عباس تبار، رحمت و اختری، عبدالله (۱۴۰۰). عقلانیت انقلابی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای. مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۳)، ۷۷-۹۴.

عسگری، محمود (۱۳۹۳). خاستگاه نظری دفاع هوشمند در اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای، چاپ اول، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

عطایی، محمد حسن (۱۳۹۳). دفاع هوشمند در اندیشه‌های دفاعی حضرت آیت ا... خامنه‌ای (مدظله العالی). چاپ اول، تهران: اداره عقیدتی سیاسی دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

علائی، حسین (۱۴۰۰). بررسی و ارزیابی راهبردهای دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی. مطالعات دفاع مقدس، ۷(۲)، ۴۹-۷۳.

کالینز، جان ام (۱۳۸۰). استراتژی بزرگ، مترجم کوروش بایندر، تهران: وزارت امور خارجه.
کرامت زاده، عبدالمجید (۱۳۸۸). عملیات تسهیل محور-نظریه و کاربرد، چاپ اول، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم فناوری دفاعی.

لطفی مرزناکی، رحمان (۱۳۹۴). دفاع هوشمند در اندیشه حضرت آیت ا... خامنه‌ای، چاپ اول، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

لیدل هارت، بی.اچ، آن سوی تپه (۱۳۷۰). محمد رضا فتاحی، چاپ اول، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

- مجلسی، محمد باقر (۱۳۹۴). بحار الانور، چاپ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجیدی، ابوالفضل (۱۳۹۳). تبیین دفاع هوشمند در اندیشه‌های مقام معظم رهبری دفاع غیرعامل، چاپ اول، تهران: اداره عقیدتی سیاسی دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- محمدی نجم، سید حسین (۱۳۸۸). در آمدی بر عملیات تأثیر محور، چاپ اول، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۸). مظاهر و ابعاد تهدیدات، چاپ اول، تهران: پژوهشکده شهید صیاد شیرازی.
- مرندی، محمدرضا (۱۳۹۹). جمهوری اسلامی در اندیشه معماران انقلاب اسلامی، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۱۹(۱)، ۲۲۰-۲۳۹.
- معین، محمد (۱۳۸۰). فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- مزوی، مسعود (۱۳۸۸). عملیات‌های تأثیر محور رویکردها و ابعاد، چاپ اول، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم فناوری دفاعی.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۷۷). سیری در اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (ره)، چاپ اول، تهران: بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس.
- موسوی نیا، سید مهدی و جمال زاده، ناصر (۱۳۹۹). گفتمان انقلابی گری در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۱۹(۱)، ۱۷۷-۱۹۹.
- موسوی، سید سعید؛ نباتیان، محمد اسماعیل؛ کلاتری، ابراهیم و حق گو، جواد (۱۳۹۹). مرجع امنیت ملی در اندیشه فقهی آیت الله خامنه‌ای، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۹(۲)، ۱۳۱-۱۵۳.
- نای، جوزف (۱۳۸۹). قدرت نرم، ترجمه سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
- نرمانی، حسن؛ زارعی، غفار و روان بد، امین (۱۴۰۰). نقد تمدن نوین غرب از منظر گفتمان انقلاب اسلامی با تأکید بر آراء حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی). مطالعات دفاع مقدس، ۷(۱)، ۹-۲۸.
- نوروزی، محمد تقی (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی امنیتی، تهران: انتشارات سنا.
- Diaz-Wong, Francisco (2013), Smart Power and U.S. National Strategy, by Joint Special Operations University, Aug 1, 2013
- Nossel, Suzanne (2004), Foreignaffair (2004) Smart Power, march/april 2004, available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2004-03-01/smart-power>